Adina CRĂCIUNESCU
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Influenţe greco-latine în onomastica criticilor subsidiari din *Ţiganiada* lui Budai-Deleanu

Abstract: (Greek-Latin Influences into the Names of the Annotators in the Budai-Deleanu's Work *Ţiganiada*) Ioan Budai-Deleanu is the first great Romanian writer to be inspired by the school of classical values. Long before Mihai Eminescu, the Transylvanian poet fructifies the Greek-Latin fundamental works. The fact is visible both in supratext, where the text is visibly influenced by Latin language and in infratext, where the names of the commentators are of Greek-Latin origin. The analysis of Budai-Deleanu's onomastics reveals the overwhelming influence of the classical culture in which the Romanian poet was educated. When classifying the names of the annotators of the Romanian epic we discover that a great amount of denominations are of Greek origin: Androfilos, Agnosios, Alazonios, Apistos, Apologios, Dysidemonesculus, Evlaviosus, Filologos, Micromegas, Musophilos, or Onochefalos while only a few are Latin: Dubitantius, Eruditian, Idiotean.

Keywords: annotator, comical, irony, parody, footer

Rezumat: Ioan Budai-Deleanu este primul mare scriitor român adăpat la şcoala valorilor clasice. Cu mult timp înaintea lui Mihai Eminescu, poetul ardelean valorifică operele fundamentale greco-latine. Faptul este vizibil atât în supratext, unde textul este influenţat vizibil de limba latină cât şi în infratext, unde numele comentatorilor subsidiari sunt de sorginte greco-latină. Analiza onomasticii budaidelene relevă înrâurirea covârşitoare a culturii clasice în care s-a format poetul cigmăuan. Între înrâurirea greacă şi cea latină putem conchide că influenţa elenă este predominantă în denumirile diverşilor comentatori sub-textuali: Androfilos, Agnosie, Alazonios, Apistos, Apologhios, Disidemonescul, Evlaviosu, Filologos, Micromegas, Musofilos, ori Onochefalos sunt nume greceşti, în vreme ce doar câteva (Dubitanţius, Eruditian, Idiotiseanul) sunt latineşti.

Cuvinte-cheie: adnotator, comic, ironie, parodie, sub-text

S-a spus de către critica literară că sub-textul literar budaidelean reprezintă o extensie a textului literar de bază, pe care îl concurează, dar îl şi completează; editorii Ţiganiadei au arătat că metoda de lucru a lui Budai-Deleanu consta în redactarea textului poetic pe marginea căruia, ulterior, autorul broda notiţele complinitoare. Cea mai străvezie mărturie în acest sens o constituie manuscrisul poemului nefinalizat *Trei Viteji*, care păstrează până astăzi spaţiile goale destinate adnotărilor pe care scriitorul ardelean nu a mai apucat să le compileze pe marginea textului. De asemenea, fiind gândite drept adaosuri la textul poetic propriu-zis, adnotările au un rol eminamente explicativ, câtă vreme prin intermediul lor autorul, dedublat în multiple voci exegetice, oferă informaţii din multe şi variate domenii (filologie, filozofie, etnografie, istorie etc.). Lectorului îi sunt puse la dispoziţie indicaţii valoroase despre etimologii ale cuvintelor (*„Însă, Vinerea aici nu să semnează alta fără pe zieaua libovului, care latinii zic Venus, iar grecii Afrodita; iar' noi românește nu putem zice amintrile, fără Vinere,/ căci de-acolo chemăm şi zioa Vineri, ca cum s'ar [zice] zioa Vinerii; iar' fiiul*

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

Vinerii este Amor sau Lìbòvul. M. P.; B-D, 124*"*[1]), îi sunt alcătuite familii de cuvinte („Organisită *va să zică rânduită. Vine acest cuvânt de la* orgán*, care cuvânt să află şi la* Meneiul *nostru; de-acolo s-au făcut* organisesc*, adecă bine* împărţesc *sau orânduesc* părţile... *Filologos."*; B-D, p. 359), îi sunt enumerate sinonimele regionale ale unor cuvinte („Clisă. *Cuvântul acesta să obicinueşte şi în zioa de astezi şi însemnează aceaia ce pe alte locuri* slănină*, iar în Ardeal, pe une locuri,* lard*, care mai de pe urmă cuvânt e chiar românesc, dela lătenie, în carea* să zice lardum*, adevărat cuvânt strămoşesc. M. P.*; B-D, 78), îi sunt explicate legile fonetice care acţionează în limba română („Atáre*, tot aceaiaş va să zică ca* acătare*, şi însemnează* acest feliu, asemene*. Este cuvânt strămoşesc de la latini:* talis*, numai cât noi pronunţiem* l *ca* r *şi punem înainte un* a*, ca în multe altele. Pentru aceasta, măcar nu este în obiceaiu pretutindene, totuş' românește* să zice bine: atare om*, adecă* asemene om*,* acest feliu de om; atare lucru*, adecă* un lucru ca acesta, asemene*. M. P."*; B-D, 138), îi sunt tălmăcite anumite expresii populare („Fată în păr. Măcar că această zisă este de obşte şi *vulgáre, pe unele locuri, precum în Ardeal, însă este adevărat strămoşască; s'află în legile longobardilor asemene zise,* virgo in capìllis*, adecă vergură nemăritată. Aici încă trebue a* înţălege aşa, fiind că fetele nu sunt învălite*, ci sunt* în păr*, care este semnul feciorii, precum a femeilor măritate este semnul* învălitoarea*. Filologos."*; B-D, 114), îi sunt oferite pe tavă mijloacele de care dispune poetul pentru înveşmântarea stilistică a ideilor („Să piee *va să zică să piară. Poeticii au neşte slobozii şi privilegii care nu au cei alalţi ce nu scriu cu stihuri; pentru aceasta, ca să-i vie stihul la ritmă, au pus în loc* să piară, să piee*!"*; B-D, 122) etc., etc. Sunt informaţii preţioase, care îmbogăţesc textul, încercând să-l epuizeze[2], să-l stoarcă de înţelesuri şi, nu întâmplător, criticul literar Eugen Negrici (1978, 100) receptează Ţiganiada ca fiind o „masivă şi plină de ascunzişuri catedrală".

O altă caracteristică a subsolului literar budaidelean este de a imagina un cititor fictiv care să recepteze critic opera. Practic, Budai-Deleanu se dedublează în nenumăratele voci ale comentatorilor sub-textuali pentru a proba multitudinea de interpretări la care se pretează o operă polifonică, grandioasă, gândită şi structurată pe diverse paliere. În lipsa unui cititor real, pe care poetul ardelean nu l-a avut câtă vreme opera i-a rămas în anonimat şi nu a văzut lumina tiparului în timpul vieţii autorului ei, Budai-Deleanu înfiinţează un astfel de lector, după care îl multiplică prolific în vocile comentatorilor subsidiari. Astfel ia naştere şi spiritul critic, atât de specific iluminiştilor, în literatura română, Budai-Deleanu putând fi considerat unul dintre fondatorii criticii literare româneşti.

Există şi linii exegetice deosebit de originale ale subsolului literar din Ţiganiada: unii savanţi au considerat că notele de subsol reprezintă un procedeu literar definitoriu iluminiştilor, şi anume travestiul, alţii au afirmat că adnotările propun o reprezentare a lumii ca joc, un univers baroc, heteroclit şi că vocile comentatorilor nu sunt altceva decât

1. Trimiterile, indicate în text prin B-D, urmat de numele paginii, au în vedere ediţia Ion Budai-Deleanu. 1999. Ţiganiada. Studiu introductiv de G. I. Tohăneanu. Ediţie critică de Florea Fugariu. Timişoara: Editura Amarcord.

2. Analizând scrierile de critică literară anterioare lui, exegetul, Nicolae Manolescu, completează concluzia unui afin de-al său: „Ion Istrate a spus despre acest acompaniament critic al versurilor că tinde să epuizeze «posibilităţile de interpretare *eronată*» (1982, 334). Sublinierea îmi aparţine: cred că el tinde să epuizeze în general interpretarea textului; mai mult, să exploateze contradicţiile şi incompatibilităţile până la relativizarea deplină a discursului critic, până la ceea ce am putea numi o farsă critico-filologică." (Manolescu 1990, 142).

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

alter ego-uri ale autorului. Au fost şi filologi care au văzut în adnotările budaidelene elemente de parodie specifice eposului comic, ori o poetică a lecturii inedită, Budai-Deleanu scontând un lector avizat, capabil să recepteze integral farmecul unei opere livreşti ce topeşte la un loc influenţe autohtone cu înrâuriri din patrimoniul cultural universal, care armonizează cultura românească cu cea greacă, latină, franceză, italiană, germană, ori engleză.

Peste aceste direcţii exegetice trasate de critica literară se suprapune viziunea personală: în primul rând, notele de subsol din Ţiganiada reprezintă o infuzie puternică de dramatic în ţesătura epico-lirică a epopeii. Practic, Ţiganiada se află la confluenţa nu a două genuri literare, cum a statuat critica literară până acum, ci la întretăierea a trei genuri literare. În fapt, Budai-Deleanu a gândit o operă literară completă, care să cuprindă, într-o dispunere gândită deopotrivă pe orizontală şi pe verticală, toate tonurile specifice literaturii: planul orizontal este dominat de două genuri literare, cel liric şi cel epic, în timp ce în planul vertical triumfă genul literar dramatic. În al doilea rând, exegeza subsolului literar budaidelean va releva dimensiunea reprezentativă deţinută de notele de subsol: dialogul comentatorilor din josul paginii poate naşte mici scenete dramatice pline de umor, ironie, ori sarcasm, în funcţie de intenţionalitatea auctorială. În al doilea rând, sub-textul literar budaidelean trebuie receptat în contextul epocii şi al apartenenţei lui Budai-Deleanu la Şcoala Ardeleană. Prin transparenţa indicării surselor livreşti folosite de autor, adnotările din Ţiganiada deschid calea către literatura cultă, detaşându-se în acest mod de literatura folclorică, orală. În viziunea iluminiştilor, literatura cultă este singura capabilă să rafineze gustul estetic al lectorilor.

Autorul se deghizează în diverşi comentatori care glăsuiesc într-un imens cor subteran. Dedublându-se în Mitru Perea, Budai-Deleanu face, în primul rând, un exerciţiu de imaginaţie şi-şi închipuie cum ar fi reacţionat bunul său prieten la citirea poemului său; în al doilea rând, exprimă gânduri şi sentimente proprii printr-un *alter ego* fictiv, dar apropiat de personalitatea scriitorului. Precum Budai-Deleanu, şi Mitru Perea (Petru Maior) este un spirit iluminist, un enciclopedist, un erudit, un filolog fin, un filosof fundamentalist, care vede în cunoaştere o infinitate de posibilităţi, care explorează viaţa pe multiple paliere: lingvistice, etnice, literare, istorice, filosofice etc. etc. Concluziile lui Mitru Perea îi sunt împrumutate de Budai-Deleanu. Comentatorul erudit este vocea obiectivităţii, reprezintă triumful spiritului asupra materiei, biruinţa aspiraţiei spre cunoaşterea universală.

Cu totul altfel stau lucrurile când vine vorba de vocile celorlalţi comentatori subsidiari: dacă Budai-Deleanu se identifică perfect cu Mitru Perea, ori cu comentatorul anonim, nu acelaşi lucru îl putem spune şi despre celelalte tipologii reprezentate în subsolul Ţiganiadei. Dimpotrivă, multiplele roluri existente în sub-textul operei literare echivalează cu extensii ale personalităţii autorului, cu exerciţii de imaginaţie, cu experimentarea a diverse posturi de lectori care interpretează textul scris. Există voci cu care Budai-Deleanu rezonează perfect (comentatorul anonim, Mitru Perea, Erudiţian, Musofilos, Părintele Filologos, Talalău), însă există şi voci cu care scriitorul distonează (Chir Onochefalos, Cocon Idiotiseanul, Părintele Disidemonescul) şi chiar voci faţă de care autorul este neutru, imparţial, indiferent (Căpitan Alazonios, Căpitan Păţitul, Vintilă). Astfel, diverşii critici din notele de subsol ale Ţiganiadei reprezintă virtualităţi ale autorului; în lipsa unui auditoriu real, a unui public-receptor, căci opera poetului

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

ardelean nu a văzut lumina tiparului, cel puțin nu în timpul vieții autorului, Budai-Deleanu se imaginează pe sine în diverse posturi: a lectorului naiv, neavizat, incapabil de a distinge raportul între ficțiune și realitate (Idiotiseanu, Onochefalos), a lectorului experimentat, avizat, capabil să sesizeze nuanțele stilistice și ideatice implicate de scriitor în textul literar (comentatorul anonim, Mitru Perea, Erudițian, Filologos etc.), a lectorului-teolog, care discerne între substratul păgân și cel creștin care fuzionează în operă (Părintele Agnosie, Părintele Apologhios, Părintele Ascriteanul, Părintele Evlaviosu, Părintele Orthodoxos, Părintele Sfântoiescul, ori, cel mai periculos dintre toți, Părintele Disidemonescul), a istoricului care decelează trimiterile istoriografice implicate în scriere (Chir Criticos / Cocon Criticos, Coconul Politicos), a militarului cu experiență care admiră în Țiganiada doar scenele combative pe care le comentează (Căpitan Alazonios, Căpitan Pățitul) ș.a.m.d. Budai-Deleanu se amuză copios, imaginându-și cum ar fi putut fi interpretată opera sa de către un filolog, sau de către un istoric, sau de către un filosof, de către un teolog, de către un știutor de carte, de un om al armelor, ori de un nespecialist în ale literelor. Râsul hohotitor insinuat în opera lui Budai-Deleanu va răsuna și va reverbera și în scrierile unor autori ca Ion Creangă, sau Mihail Sadoveanu, cu care Budai este afin, fie și numai prin buna dispoziție contaminantă pe care o inspiră.

Din punctul meu de vedere, „comentatorul anonim" joacă un rol aparte în rândul multiplelor voci exegetice din „registrul minor al textului", pentru a denumi cât mai expresiv sub-textul literar budaidelean. Îl numesc așa, pentru că autorul nu i-a conferit un nume, deci o identitate. Până acum notele de subsol ale acestui comentator i-au fost atribuite lui Mitru Perea, care este corelativul fictiv al lui Petru Maior. În edițiile coordonate de Florea Fugariu, la „Indici de comentatori fictivi ai Țiganiadei B", se poate lesne constata, comparând notele desemnate lui Mitru Perea cu textul literar, că filologul-editor a repartizat acestui comentator toate notele lăsate nesemnate în original. În opinia mea, Budai-Deleanu a avut niște motive precise pentru care unele note le-a semnat Mitru Perea, sau abreviat M. P., iar pe altele le-a hărăzit unei tainice identități. Spun aceasta raportându-mă la o altă informație furnizată de Gheorghe Cardaș și coroborată de Florea Fugariu, ambii editori ai Țiganiadei care au ținut în mâinile lor manuscrisele Țiganiadei: există o diferență între cele două redacțiuni ale epopeii în ceea ce privește sub-textul literar. Dacă prima versiune a operei literare este adnotată parțial (informație furnizată de Gheorghe Cardaș), doar până la versul 5371 (mențiune oferită de Florea Fugariu), a doua variantă este adnotată integral; de asemenea, dacă în prima redactare a operei există doar doi adnotatori (detaliu regăsit în exegeza lui Savin Bratu), în varianta definitivă a operei numărul acestora se înmulțește prodigios, alcătuind un cor sub-textual polifonic. Sunt de părere că identitățile primilor doi comentatori ai Țiganiadei sunt cea a autorului, care se inserase deja în operă încă din *Epistolie închinătoare*, luându-și numele de Leonachi Dianeu (anagramă binecunoscută a numelui scriitorului), și cea a bunului său prieten, Petru Maior, pe care l-a introdus în operă sub identitatea comentatorului Mitru Perea (transcriere încifrată a numelui latinistului iluminist, fondator al Școlii Ardelene) și l-a anunțat tot în *Epistolie închinătoare*, în dedicație. Cred că, departe de casă, redactând o scriere care să-l facă să se simtă acasă într-o țară străină și care să-i mai alunge dorul de patrie, Budai-Deleanu, în primă fază, a făcut un exercițiu de creație și și-a imaginat cum ar recepta amicul

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

său, Petru Maior, această scriere. Şi, din nevoia de comunicare, s-a inclus pe sine în urzeala operei sub o identitate anonimă, care analizează opera critic şi detaşat, pentru a discuta în tandem cu Mitru Perea epopeea. Este uşor de înţeles de ce Florea Fugariu a atribuit notele de subsol nesemnate lui Mitru Perea: atât adnotările semnate de Mitru Perea cât şi cele anonime sunt redactate de un comentator doct, obiectiv, într-un limbaj elevat, deschizând multiple perspective asupra textului analizat. Din punct de vedere al tipologiei nu există diferenţe între cei doi comentatori. Însă, personal, sunt de părere că un scriitor atât de atent la nuanţe şi la semnificaţii cum este Budai-Deleanu nu ar fi lăsat la voia întâmplării un asemenea detaliu. Tocmai de aceea, în exegeza mea mă voi îndepărta de viziunea încetăţenită până acum de critica literară şi voi analiza separat de notele lui Mitru Perea pe cele lăsate intenţionat nesemnate de poet în original.

Şi mai remarcăm o dedublare a autorului, de data aceasta prezentă în supratext: Budai-Deleanu se identifică cu figura lui Vlad Ţepeş, model de domnitor luminat, intransigent cu trădătorii, neiertător cu hoţii, ori răufăcătorii, apărător al patriei mai presus decât al aspiraţiilor personale. Exegeta Valy Ceia vorbeşte despre atributele definitorii ale personalităţii acestui conducător muntean, în care se regăseşte însuşi autorul epopeii parodice: „Singurătatea sa, caracterul aspru, însă onest, intransigenţa, severitatea se apropie de firea, dar şi de viziunea politică a scriitorului" (Ceia 2002, 22). Prin urmare, în Ţiganiada se poate remarca o dublă dedublare a scriitorului: în supratext, Vlad-Vodă este *alter ego*-ul poetului din cetatea Ceugmei, în infratext, „comentatorul anonim" este extensia individualităţii naratorului cigmăuan. Astfel, *ambele registre textuale conţin personaje cu care se identifică autorul!*

Nenumărate viziuni subiective ale criticilor literari pot alcătui o receptare obiectivă a notelor de subsol din Ţiganiada. Astfel, în viziunea lui Savin Bratu, „Comentatorii Ţiganiadei sunt virtuali critici ai operei, de diverse orientări politice, ideologice şi artistice, cu diverse receptivităţi estetice şi cu diverse ocupaţii. Ei închipuie lupta de opinii a epocii în momentul concret-istoric, al pragului de secol nou" (Bratu 1967, 50). Alexandra Indrieş este de părere că „Personajele acestei originale comedii sunt precis conturate şi variate; unele sunt ridicole prin ele însele, altele servesc ca intermediar pentru ironizarea publicului imaginar şi pentru sublinierea anumitor tâlcuri satirice ale alegoriei" (Indrieş 1967, 18) şi că „Ironia lui Budai-Deleanu în crearea acestor personaje are totdeauna mai multe straturi" (Indrieş 1967, 19).

În conturarea nenumăratelor tipuri umane care populează sub-textul epopeic un rol esenţial şi individualizator îl are numele eroilor, capabil să sintetizeze într-un singur cuvânt multiplele aspecte ale personalităţilor complexe ale personajelor. Exact ca în genul dramatic, unde comicul de nume, ca subdiviziune a comicului de limbaj, reliefa strânsa legătură dintre denumirile actanţilor şi particularităţile lor caracterologice, şi în notele de subsol din opera budaideleană identitatea dintre individualitatea personajelor şi apelativele definitoare este remarcată încă din primele exegeze literare pe marginea Ţiganiadei. Astfel, Aron Densusianu afirma că „Tot de cunoştinţa şi adâncul simţ al limbei se ţine şi alegerea numelor pentru persoanele principale din poemă. Nu este nicidecum indiferent, cum ar crede cineva, ce nume se dă cutăror sau cutăror personagie din o poemă, mai ales când ele sunt consacrate prin istorie sau prin tradiţiune. Din crearea unor asemenea nume sau din alegerea lor se cunoaşte simţul fin de limbă, adâncirea psihică a caracterului ce se pune în acţiune, în general al talentului şi măiestriei

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

poetului. Aceasta este cu atât mai greu, căci nici nu există, nici nu se pot fixa regule, din simpla cauză fiindcă aceasta este un simţ nespus de fin de limbă şi o lucrare psihică atât de intimă şi particulară încât, chiar pentru acela în al cărui suflet se petrece şi se îndeplineşte această lucrare, adecă a scriitorului, a poetului, rămâne un ce misterios, ce el însuşi nu poate să-şi lămurească, ci simte numai din combinaţiunea sunetelor din nume între sine şi apoi a acestora cu timbrul psihic ce voieşte să-l imprime caracterului că între ele se stabileşte o armonie intimă, care mulţumeşte aspiraţiunea, idealul poetului şi cutare nume apărând investit cu cutare caracter; ele, *nume şi caracter, atât sunt de închegate laolaltă şi atât de tare se impun fantaziei cetitoriului şi în urmă a întregului public, încât este cu neputinţă a se mai despărţi numele de caracter sau din contră, căci numele reprezintă caracterul, iar caracterul numele.* Îndeplinirea acestui fenomen de simţ al limbei şi de lucrare oarecum misterioasă psihică pentru armonizarea şi închegarea dintre nume şi caracter s-a petrecut cu deplin succes în sufletul lui Deleanu şi astfeliu numele eroilor săi […] sunt nu se poate mai nimerite, răsărind împrumutat oarecum numele din caracter şi caracterul din nume şi, ca formă etnică, fiind într-adevăr toate nume proprie elementului etnic pentru care se aplică" (Densuşianu 1983, 230-231). Migala manifestată de poet în alegerea apelativelor pentru ai săi eroi este remarcată de un alt mare filolog al culturii române, G. I. Tohăneanu: „Ca toţi scriitorii de seamă ai lumii, I. Budai-Deleanu alege cu grijă şi cu har numele personajelor sale, vrednice de luarea-aminte şi de interesul cercetătorilor" (Tohăneanu 2001, 39).

Numai Caragiale, peste câteva decenii, va mai valorifica stilistic unitatea dintre numele şi caracterul personajului. Identitatea dintre nume şi esenţa personajului o menţionează şi Paul Cornea în studiul introductiv al uneia dintre multele ediţii ale Ţiganiadei, punându-l pe scriitorul ardelean în relaţie cu dramaturgul muntean în această privinţă: „Budai-Deleanu are intuiţia, pe care a posedat-o într-un grad maxim la noi Caragiale, a invenţiilor verbale care trezesc rezonanţa afectivă a personajelor şi acţiunilor sugerate. […] Dar onomastica lui Budai-Deleanu, prin abundenţa şi dexteritatea ei expresivă, pare a-l anticipa pe marele satiric" (Budai-Deleanu 1958, LIII). În raport cu Budai-Deleanu şi Caragiale, Alecsandri este, în opinia mea, un neofit în arta „botezării" protagoniştilor săi, căci nu întotdeauna alegerile sale sunt cele mai reuşite şi mai expresive (oricât de mult ar sluji numele *Guliţă* intenţiilor artistice ale poetului-dramaturg, opţiunea nu este una inspirată tocmai datorită sonorităţii insolite a apelativului; de asemenea, o variantă nu neapărat potrivită este selectarea numelui Charles, pentru denumirea profesorului de origine galică a lui Guliţă; formă franceză a germanicului Karl, care etimologic înseamnă „om liber", „om din popor", denominativul Charles nu are nicio legătură cu ideea de înşelătorie pe care o implică Alecsandri, atunci când s-a gândit la omonimia dintre numele francez şi primele silabe ale cuvântului şarlatan – acestea sunt exemple din cea mai cunoscută trilogie a scriitorului moldovean, laureat de Academia Română). Nici preferinţele onomastice ale marelui dramaturg nu sunt întotdeauna cele mai fericite. Vom exemplifica mai întâi cu apelativul femeii frivole, dornice să-şi înşele soţul nu din iubire pentru amant, ci din dragoste pentru mondenitate, care transformă adulterul într-o… modă: Caragiale, pentru a sugera ideea că singura sa protagonistă din *O scrisoare pierdută* este o *femeie de viaţă*, îi conferă numele grecesc, Zoe, care înseamnă „viaţă", fără a şti însă că în limba greacă există două cuvinte care desemnează existenţa, cu nuanţe antinomice:

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

βίος – *bíos* (care înseamnă „viaţă materialnică, trecătoare”, respectiv viaţa scursă între momentul naşterii şi cel al morţii unui om) şi ζωή – *zoé* (care semnifică „viaţă veşnică, spirituală”, respectiv viaţa de apoi, sau viaţa de după moarte). Nimic spiritual nu are în fiinţa ei Zoe Trahanache, care şi-a pervertit sufletul şi trupul de dragul lumii – cu toată pletora de nuanţe semantice pe care o implică această zicală românească! Un alt nume nu prea fericit ales este cel al soţului Zoei. Pentru a ipostazia tipul omului *zaharisit*, ramolit, Caragiale îşi denumeşte eroul Zaharia,care etimologic este însă un nume cu rezonanţă biblică, teoforic chiar, de provenienţă ebraică, care continuă numele personal *Zekharyah*, un compus cu semnificaţia «Iahve şi-a adus aminte». Dacă ne gândim că în Vechiul Testament Zaharia este numele tatălui Sfântului Ioan Botezătorul, cel care credea că Domnul i-a uitat dorinţa de a aduce un suflet pe pământ pentru a nu rămâne de ocara lumii, semnificaţia acestui teoforic este transparentă: în momentul în care îngerul îl înştiinţează pe Zaharia că soţia sa, Elisabeta, va naşte un prunc ce va fi mare prooroc înaintea Domnului, destinul încapsulat în numele său se împlineşte: Sfântul Ioan Botezătorul este semnul că „Dumnezeu şi-a adus aminte” de preotul său, Zaharia! Din nou, nicio conotaţie religioasă nu implică numele soţului Zoei, Zaharia Trahanache! Eventual, putem considera numele o răstălmăcire a însemnătăţii sale etimologice, căci Zaharia lui Caragiale nu-şi aminteşte nimic, fiind aşadar un simbol al senilităţii! În trio-ul Budai–Alecsandri–Caragiale, scriitorul ardelean este triumfător, pentru că fundamentele clasice ale culturii sale prodigioase îl feresc de figuri etimologice eronate! Exegeza notelor de subsol va releva cât de bine denumeşte Budai-Deleanu unitatea dintre numele şi caracterul personajelor sale sub-textuale (şi nu numai, căci această armonizare perfectă e identificabilă şi în supratext, în numele eroilor pitoreşti care alcătuiesc planul uman al epopeii!).

Numele eroului sub-textual **Androfilos** este un compus grecesc format din substantivul ἀνήρ, ἀνδρός (*anér, andrós*) care înseamnă „bărbat” şi din care este derivat substantivul ἀνδρεία, ἀνδρείας (*andreía, andreías*) cu sensul de „bărbăţie, virilitate, curaj, bravură” şi adjectivul φίλος: „iubitor”, ce se tălmăceşte prin „de curaj iubitorul”, denominativ care îi este paradoxal comentatorului, fiindcă, în loc să îndemne la vitejie, Androfilos preferă resemnarea. În alegerea acestui nume pentru fixarea caracterului personajului se pot intui intenţiile ironice ale autorului, cu atât mai mult cu cât se ţine cont de contextul în care şi-a rostit personajul replica: bătrânul Drăghici le reaminteşte ţiganilor jurământul făcut lui Vodă şi responsabilitatea asumată odată angajaţi în luptă, însă ceilalţi ţigani fruntaşi îl combat, invocând tot felul de argumente şi pricini pentru care războiul e o acţiune nebunească, câtă vreme presupune o încleştare între oameni care nu s-au văzut niciodată şi care nu au motive de dispută. În acest punct, Androfilos, „de bărbăţie iubitorul”, în loc să susţină punctul de vedere al înţeleptului Drăghici, care îi îndemna pe ţigani să lupte, trece de partea ţiganilor „iubitori de pace”, nebeligeranţi. În argumentarea sa, comentatorul invocă chiar legile divine pentru a da şi mai multă greutate poziţiei sale: „Căci după toate legile dumnezeieşti şi fireşti, nu suntem datori a pune la primejdie viaţa…” (B-D, p. 104). Singura situaţie în care Androfilos acceptă înfruntarea ca opţiune viabilă este ameninţarea cu moartea: instinctul de supravieţuire, spune comentatorul, se trezeşte atunci când cineva este ameninţat cu extincţia.

Semnificaţia numelui comentatorului **Agnosie** este „neştiutorul” (Budai-Deleanu 1974, XXX). Vocabula e de sorginte grecească: ἀγνωσία, ἀγνωσίας (*agnosía, agnosías*)

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

şi înseamnă „ignoranţă”, fiind un derivat cu α privativ al verbului γιγνώσκω (*gignósko*): „a cunoaşte”. Comentatorul intervine într-un dialog între Simplţian şi Părintele Disidemonescul pe marginea curţii vrăjite a Satanei, unde îngerul întunericului i-a ademenit pe cei mai bravi ostaşi prin intermediul unor apariţii feminine încântătoare, în privinţa cărora comentatorul nostru ignar îşi exprimă neîncrederea: „Cine ştie, doară toate acele fete au fost drăculeţi în chip de om!” (B-D, 140). Acest „Cine ştie…?” oglindeşte perfect caracterul ignorant al personajului: Agnosie admite posibilitatea ca atractivele femei să fie nişte drăculeţi deghizaţi, dar, în egală măsură, lasă loc şi interpretării contrare, ca fiinţele să nu fie altceva decât ceea ce sunt, nişte arătări fermecătoare. Personajul mai punctează şi ofertanta capacitate de disimulare a Diavolului, care poate lua atât chip uman cât şi animal. *Qui pro quo*-ul este un procedeu clasic de obţinere a efectului cathartic prin râs. Prin intermediul acestui personaj, autorul propune euforia ca modalitate de purificare.

Semnificaţia numelui căpitanului **Alazonios** este „lăudărosul” (Budai-Deleanu 1974, XXX). Cuvântul original grecesc care îl inspiră pe scriitorul livresc de formaţie clasică este ἀλαζών: „şarlatan”, „impostor”, dar şi „lăudăros”, „fanfaron”. Comentatorul râde de ţiganii fricoşi, pe care îi persiflează acid, numindu-i „babe” şi nu ezită să-şi etaleze vitejia: „Atâţa oameni să să teamă de oarecâte sute de turci! Eu sângur nice de o sută nu m-aş teme!” (B-D, 186). Firea temătoare, dar şi gurmandă a ţiganilor se potriveşte de minune cu zicala pusă de Creangă în gura Craiului, care-şi apostrofează copiii pentru slăbiciunea şi moliciunea caracterului lor: „La plăcinte înainte, la război înapoi!”.

Savin Bratu spune despre acest comentator că „vede în poezie numai bătăile ostăşeşti şi se grozăveşte milităros, pe cât se vaită camaradul său, cpt. Păţitul”. (Bratu 1967, 52) Fiind un comentator specializat pe chestiuni militare, Ioana Em. Petrescu nu găseşte altă soluţie decât să analizeze această voce sub-textuală împreună cu o alta cu care intră în tandem, cea a căpitanului Păţitul: „căpitan Alazonis şi căpitan Păţitul comentează (din unghiuri opuse şi complementare) scenele de bătălie” (Budai-Deleanu 1984, 18).

Semnificaţia numelui **Apistos** este „neîncrezătorul” (Budai-Deleanu 1974, XXX), mai exact „cel necredincios”, sau „cel lipsit de credinţă”, căci, în limba greacă, termenul este un derivat cu α privativ (echivalentul prefixului negativ în limba română) al verbului πιστέυω: „a crede”. Numele comentatorului îi reflectă perfect caracterul său sceptic. Acest personaj sub-textual polemizează cu Mitru Perea în privinţa utilităţii ajutorului divin în lupta dintre români şi turci: Apistos se îndoieşte sincer că soarta unei bătălii omeneşti poate fi influenţată de intervenţia divină. Din punctul de vedere al acestui comentator, interferarea planului divin cu cel uman este o „basnă” (B-D, 245), adică o poveste, o spunere fictivă, ireală. Pentru a-şi exprima necredinţa cu privire la ajutorul angelic acordat lui Vlad Ţepeş de către Sfinţii Giorgiu (Gheorghe) şi Medru (Dumitru, iar nu Petru, cum eronat afirmă Mihai Zamfir în exegeza sa dedicată Ţiganiadei, în al cărei subsol literar nu vede, din păcate, decât o influenţă tassoniană şi nimic mai mult, dar nu e de mirare, câtă vreme filologul îl confundă pe Sân Medru cu Sân Petru!), comentatorul foloseşte un ton dubitativ şi exclamativ deopotrivă („Ce basnă!”), fiind uimit de posibilitatea unei asemenea intervenţii, dar fiind şi neîncrezător într-o asemenea minune. În opinia acestui personaj, este suficientă puterea omenească într-o confruntare umană, prezenţa planului divin fiind un simplu artificiu pentru

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

minţile temătoare şi superstiţioase (în cadrul urzelii epice, interferenţa planului divin cu cel uman reprezintă o particularitate a epopeii, deci este o condiţie absolut necesară acestei specii literare monumentale, aşadar un artificiu literar). Pentru Apistos, absenţa dovezilor scrise cu privire la întrepătrunderea celor două planuri existenţiale constituie argumentul suprem pentru a-şi justifica ateismul.

Numele părintelui **Apologhios** are rezonanţă grecească şi înseamnă „apărător al cuvântului", iar, în interpretare creştină, „apărător al dreptei-credinţe", ştiut fiind faptul că în tradiţia biblică Domnul Iisus Hristos este Cuvântul întrupat. Cuvântul este un derivat cu prefixul ἀπό- al substantivului λόγος, λόγου: „cuvânt". Şi în cazul acestui personaj se poate observa o echivalenţă perfectă între numele personajului şi identitatea sa: Părintele Apologhios îi ia apărarea poetului, pe de o parte, şi credinţei creştine, pe de altă parte, argumentând cu cronici istorice că intervenţiile supraomeneşti sunt reale şi sunt atestate în multe scrieri, care certifică astfel existenţa planului divin care interferează cu cel uman. Comentatorul probează o bună cunoaştere a tradiţiei biblice, atât vetero- cât şi neotestamentare, arătând că sfinţii din tradiţia nouă testamentară, care le vin în ajutor creştinilor sunt echivalentul îngerilor salvatori ai oamenilor din tradiţia testamentară veche.

Numele comentatorului Chir **Criticos** provine din adjectivul elinesc κριτικός, care înseamnă „capabil de judecată, critic". Făcând conexiunea între numele personajului Chir Criticos şi personalitatea acestuia, Ion Rotaru afirmă că „Criticos ricanează" (Rotaru 1972, 45), adică ripostează batjocoritor la adresa conlocutorilor, pe care îi sfidează astfel, totul culminând într-un rânjet umilitor.

Despre acest comentator, Savin Bratu e de părere că este „unul din principalii comentatori pe care se bizuie reliefarea sensurilor Ţiganiadei, inclusiv a satirei ascunse…" (Bratu 1967, 51), aşadar este „exeget lucid al intenţiilor operei" (Bratu 1967, 51). Ioana Em. Petrescu accentuează rolul de comentator acid îndeplinit de acest interpret: „Criticos descifrează «satera ascunsă»" (Budai-Deleanu 1984, 18). Şi Grigore Ţugui crede la fel ca predecesorii săi: „Criticos desluşeşte sensurile alegoriilor, dublat uneori de Politicos (mai specializat)" (Budai-Deleanu 2004, 16). După cum şi numele i-o arată, acest comentator este *criticul prin excelenţă*, căci el demască intenţiile ironice ale poetului care sunt imperceptibile uneori unui cititor neavizat datorită ascunderii lor sub masca umorului, ce rezidă din contrastul între esenţă şi aparenţă.

Numele părintelui **Disidemonescul** este de sorginte grecească şi este în strânsă legătură cu individualitatea personajului. Cuvântul grecesc δεισιδαιμονία, δεισιδαιμονίας din care provine românescul „disidemonie" înseamnă „credinţă superstiţioasă", „superstiţie". Într-o adnotare, prin intermediul „comentatorului anonim", autorul explică ce înseamnă *disidemonie* – şi, implicit, tălmăceşte numele purtătorului său: vocabula este sinonimă cu cuvântul popular, devenit arhaism, *suprăstăciune*, şi semnifică „credinţă deşartă" (B-D, 220), adică superstiţie. Sub aura cuviosiei şi a credincioşiei, insinuează Budai-Deleanu, se ascunde uneori urâciunea necredinţei.

În opinia lui Savin Bratu, acest comentator este, de departe, cel mai primejdios tip uman ipostaziat în sub-textul Ţiganiadei, dar, mai ales, înfierat de Budai-Deleanu: „Cel mai periculos pentru o operă ca Ţiganiada nu e, însă, Idiotisianul, care nu exprimă o forţă ideologică activă. Întreaga luptă literară Budai-Deleanu o va duce, ca şi pe aceea social-politică, cu *dogmatismul teologic, reacţionar şi agresiv*. Exponentul acestuia, în

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

corul cititorilor, este părintele Disidemonescul. Numele şi semnificaţia lui constituie un simbol al înapoierii, care cere ura luptătorilor pentru progres.

Ioana Em. Petrescu vede în acest comentator întruchiparea firii populare superstiţioase: „Părintele Disidemonescul nu acceptă pomenirea diavolului între creştini" (Budai-Deleanu 1984, 18).

Prin intermediul acestui comentator, Budai-Deleanu încearcă să-şi imagineze cum i-ar fi fost interpretată opera de către un teolog, dar nu de către orice fel de cleric, ci de unul bigot, obsedat de a vedea peste tot lucrarea Diavolului, iar nu a lui Dumnezeu. E posibil ca prin intermediul acestei voci sub-textuale Budai-Deleanu să-şi fi dorit să sublinieze distanţa, enormă din punctul lui de vedere, între educaţia laică şi cea bisericească împinsă la extrem şi transformată în fanatism religios. Nu trebuie uitat contextul cultural în care a fost redactată Ţiganiada: iluminismul insistă pe iluminarea maselor, pe scoaterea lor din întunericul necunoaşterii, pe şansa la educaţie a tuturor oamenilor şi pe un învăţământ instituţionalizat, scos de sub tutela Bisericii.

Părintele Disidemonescul reprezintă obtuzitatea mentală, incapacitatea desprinderii de tipic, de canon, simbolizează tirania literei, iar nu a duhului, tocmai de aceea face parte din categoria comentatorilor antipatici, cu care Budai-Deleanu nu rezonează absolut deloc. În calitate de monah, comentatorul nu poate să nu reacţioneze la ceea ce ştie că e potrivnic firii: hula împotriva lui Dumnezeu. Călugărul nu priveşte lucrurile cu detaşarea senină a poetului, care îşi permite să glumească cu cele sfinte, ba chiar să fie şi cârcotaş la adresa feţelor bisericeşti – niciodată la adresa lui Dumnezeu, deşi impresia părintelui Disidemonescul este aceea că poetul blasfemiază. Reacţia părintelui Desidemonescul reprezintă, în definitiv, viziunea unui teolog asupra textului poetic; dacă filologul îl laudă pe poet pentru puterea sa de creaţie, izvorâtoare a unei multitudini de tipuri umane, teologul îl condamnă pentru tovărăşie la păcatele Satanei prin chiar mimarea condiţiei de creator specifică Divinităţii. În viziunea monahului, primul autor al ponegririlor împotriva dumnezeirii este poetul, căci el este creatorul personajelor, iar injuriile se nasc mai întâi în mintea lui şi abia apoi răsar în gura personajelor. Comentatorul se postează în denunţătorul hulitorilor de Dumnezeu, pe care îi condamnă aspru; nu admite nicio critică la adresa Bisericii sau a reprezentanţilor ei, întruchipând mentalitatea tradiţională potrivit căreia oamenii care-i slujesc lui Dumnezeu sunt toţi sfinţi şi nu trebuie să fie judecaţi, căci criticarea lor va aduce detractorilor nenumărate pedepse duhovniceşti, ajungând până la pierderea harului divin. Părintele Disidemonescul mai simbolizează şi tendinţa de generalizare a ideii că orice om ireverenţios la adresa Bisericii şi a reprezentanţilor ei este neapărat necreştin (trebuie amintit faptul că, în epocă, a fi necreştin era sinonim cu a fi calvin sau reformator, apelative care funcţionau ca reale injurii la adresa cuiva), aşadar toţi cei care fac acest lucru sunt lipsiţi de credinţă. Stilul de vorbire al călugărului comentator aminteşte de cel al retorilor deprinşi la şcoala logicii, care îşi concluzionează raţionamentele astfel: „De aici s-arată că…". Nu în ultimul rând, trebuie analizată şi modalitatea politicoasă prin care polemizează călugărul: pentru a condamna ireverenţa poetului, care şi-a permis impolitеţea de a-i defăima pe monahi, părintele Desidemonescul adoptă un ton reverenţios, politicos, sugerat de pluralul formei verbale (pluralul politeţii), neacordat cu subiectul său: „De aici se arată că alcătuitorul acestor stihuri *au fost* fără credinţă şi doară vreun calvin (s.m.)" (B-D,

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

273). În acest fel, monahul înțelege să nu răspundă la rău cu rău, neadoptând același ton defăimător al laicului versuitor.

Numele personajului **Dubitanțius** este de origine râmlenească, fiind un derivat al verbului sufixat intensiv *dubito, -are*: „a se îndoi", „a ezita", la rândul său denominativ al lui *dubium*: „îndoială". Așadar, Dubitanțius este „cel care se îndoiește", „cel nesigur", „cel șovăielnic".

Alături de Androfilos, Părintele Agnosie, Alitofilos, Apistos, Părintele Apologhios, Părintele Ascriteanul, Cocon Coantreș, Arhonda Suflănvânt și Arhonda Suspusanul, acest comentator este unul episodic, având o singură intervenție, și anume în analizarea apelativului *ursariu* atribuit, impropriu potrivit comentatorului, lui Zăgan.

Formula „Nu să știe…" (B-D, 111), cu care își deschide Dubitanțius comentariul, sugerează discret firea ezitantă a personajului sub-textual, care își permite să pună la îndoială credibilitatea poetului în asocierea atributului *ursar*, care înseamnă, potrivit DEX, „bărbat (de obicei țigan) care avea urși dresați pe care îi punea să joace", cu antieroul Zăgan. De un caracter îndoielnic îi este și argumentarea: acest calificativ ar trebui să denumească o ceată țigănească pentru a putea însoți numele personajului („Nu să știe pentru ce numește poetul pe Zăgan *ursariu*, căci întră cetele cele mai sus pomenite nu să află ceata ursarilor!"; B-D, 111).

G. I. Tohăneanu se arată interesat de denominativul Zăgan, însă nu pomenește nimic despre insolitu-i determinant: „Ca nume propriu al unuia din personajele Țiganiadei, *zăgan* este folosit cu un coeficient vădit de ironie. Și *zăganul* și…*cioara* sunt, până la urmă, tot zburătoare, dar… la altitudini diferite" (Tohăneanu 2001, 41). Asocierea acestor două vietăți are în comun mediul în care ele trăiesc, căci și vulturul de mare altitudine, și ursul sunt întâlniți la munte, însă persistă o notă de nefiresc în această aliere. Până la urmă, atributul *ursariu* evidențiază o trăsătură specifică țiganilor, care pentru bani fac orice, ba chiar dresează și urși, punându-i să danseze! Nimic mai nefiresc decât un urs dănțuitor, dar absurdul este una din „calitățile" acestei națiii pestrițe, iar un subtil cunoscător al specificului țigănesc precum Budai-Deleanu nu avea cum să nu sesizeze aluzia comică, mai bine zis burlescă, a acestui determinativ.

Numele comentatorului **Cocon Erudițian** este de origine latină și surprinde desăvârșit esența caracterologică a personajului sub-textual: Erudițian este un derivat al adjectivului participial *eruditus*: „învățat", „cultivat", „priceput", al verbului *erudio, -ire*: „a învăța", „a instrui", „a forma". Așadar, Erudițian semnifică „cel doct", „cel învățat", „știutor de carte".

Intuind relația dintre numele personajului și tipul uman pe care îl întruchipează, filologul, Ion Rotaru îl consideră pe comentator drept cel care „intră în amănunte explicative" (Rotaru 1972, 45). În opinia lui Savin Bratu, acest comentator este „*personaj ilustrativ pentru Școala ardeleană*, care are dreptate în genere, dar căruia Budai-Deleanu nu uită să-i accentueze, până la șarjă, pedantismul… (s.m.)" (Bratu 1967, 51). Din perspectiva Alexandrei Indrieș, criticul Erudițian „comentează referințele de ordin cultural și istoric, sau pretins istoric adesea, subliniind prin «erudiția» sa elementele de parodie literară încifrate poemului; el e, totodată, *caricatura cititorului pedant, livresc*. […] Dar Erudițianu mai are încă o semnificație: el este o satirizare la adresa celor ce ar căuta în opera poetică influențe și izvoare, fără să le sesizeze caracterul parodistic intenționat. Pe de altă parte – căci personajul nu e lipsit de complexitate – *Erudițianu*

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

e tipul criticului opac la farmecele fanteziei poetice şi care nu gustă decât ceea ce are o bază precisă, documentară. Adesea el îşi exprimă, într-un mod sâcâitor, dubiul faţă de amănunte concrete ale imaginii (s.m.)" (Indrieş 1967, 19). Ioana Em. Petrescu vede în Erudiţian confratele literat al lui Filologos: „comentariul filologic (adesea, comedie filologică) e specialitatea părintelui Filologos şi a lui Erudiţian" (Budai-Deleanu 1984, 18). Valy Ceia afirmă despre Erudiţian că „Rolul acestui comentator este îndeosebi cel de a arunca punţi între operele literare, pe de-o parte, între poet şi cititori, pe de alta. *Transmiţător «mecanic» al informaţiilor, un soi de… enciclopedie însufleţită, implicarea sa este minimă* (s.m.)" (Ceia 2002, nota 124, 165). În viziunea sintetizatoare a lui Grigore Ţugui, „Erudiţian este preocupat îndeosebi de identificarea surselor" (Budai-Deleanu 2004, 16). Marius Chivu pune semnul egalităţii între Leonachi Dianeu, anagrama numelui lui Budai, şi Erudiţian: „Dacă *Prologul* şi *Epistolie* ar fi fost aşezate în subsolul paginii, Leonachi Dianeu s-ar fi confundat cu Erudiţian" (Budai-Deleanu 2011, 26). De asemenea, exegetul vede în acest personaj un *alter ego* al lui Budai-Deleanu: „Persiflându-şi propria creaţie, nu uită să plăsmuiască un Erudiţian care să-i amendeze pe cei care ar căuta în opera poetică altceva (a se citi documente) decât farmecul pur al fanteziei" (Budai-Deleanu 2011, 27).

Alături de „comentatorul anonim", Mitru Perea, Chir Criticos, Părintele Filologos şi Musofilos, Erudiţian este unul din comentatorii creditabili din sub-textul Ţiganiadei, ale cărui opinii sunt viabile şi demne de luarea-aminte a cititorului. Notele sale sunt numeroase şi relevă un comentator doct şi obiectiv, ale cărui afirmaţii au caracter de generalitate şi cuprind cele mai vaste domenii (Erudiţian are cunoştinţe temeinice de istorie – bunăoară, vorbeşte despre pasajul din Herodot în care istoricul antic pomeneşte oastea lui Xerxes, împăratul Persiei, care atacă grecii (v. B-D, 109) –, de etnografie – criticul afirmă că originea poveştii lui Arghir şi a iubitei sale, Ileana, este ardelenească (v. B-D, 131), vorbeşte despre credinţa populară în existenţa fermecătoarelor făcătoare de farmece (v. B-D, 109), ori despre practici vrăjitoreşti care au impresionat mentalul colectiv românesc (v. B-D, 197) – etc.

Numele comentatorului Părintele **Evlaviosu** este tot de rezonanţă grecească, neogreacă mai exact, şi înseamnă „cel cucernic", „cel pios", „cel profund religios". Adjectivul *evlavios* e creat pe teren românesc cu prefixul *-os* ataşat substantivului *evlavie* care provine din grecescul εὐλάβεια, al cărui sens particular este „pietate", „frică de Dumnezeu". Şi în cazul acestui personaj se poate observa corespondenţa perfectă între felul de a fi al criticului sub-textual şi denominativul său.

Pentru Ioana Em. Petrescu, această faţă bisericească portretizează tipul celui care crede şi nu cercetează, respectiv al unui biet credincios „sărac cu duhul", expresie înţeleasă nu în accepţia ei duhovnicească, adevărată, de creştin însetat de Adevăr, de fiinţă umană setoasă după sacru, ci în interpretarea ei vulgară, de crezător orb, lipsit de raţiune: „părintele Evlaviosu ia apărarea miraculosului creştin în virtutea principiului că «Cel ce nu crede aceste, nici altele nu va crede.»" (Budai-Deleanu 1984, 18). În nota de subsol în care părintele Evlaviosu deplânge atitudinea ireverenţioasă a poetului la adresa călugărilor: „Poetul acesta eu văd că de nime bine nu vorbeşte. Acum s-apucă şi de săhastri, amărâtul, şi nu ştie că toată învăţătura lumii aceştia e gunoiu înaintea lui Dumnezieu, şi acei precuvioşi părinţi, măcar că putea să să procopsască în ştiinţele deşerte, dar le defăima şi să frângea cu posturi şi tot feliu de netihnă omenească, ca să

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

dobândească împărăția cerurilor" (B-D, 315), Ion Rotaru întrevede ascunsă o puternică infuzie de „ironie voltaireană" (Rotaru 1979, 150).

Părintele Evlaviosu reprezintă încă un comentator din seria celor care nu înțeleg opera ca o alcătuire alegorică prin intermediul căreia poetul își permite să condamne tare omenești și să moralizeze, ci raportează conținuturile la credința ortodoxă și le cataloghează drept adevărate, ori blasfematoare. Astfel, reprezentantul bisericii argumentează că există în *Biblie* și în *Viețile Sfinților* dovezi ale interferenței planului divin cu cel uman (v. B-D, 245), susține efectele miraculoase ale apei sfințite (v. B-D, 273), ori ale sfintei cruci (v. B-D, 274), care sunt capabile să alunge demonii, chiar și pe cei ce-și iau înfățișarea unei fecioare lipsite de apărare în fața turcilor, ori pune la îndoială descinderea la Iad a lui Parpangel, câtă vreme scrierile biblice afirmă că este cu neputință ca sufletele odată desprinse de trup să revină pe pământ (v. B-D, 298).

După cum numele o sugerează (care e un compus de obârșie grecească, alcătuit din adjectivul φίλος: „iubitor" și substantivul λόγος, λόγου: „cuvânt" și se tălmăcește prin „iubitor de cuvânt"), comentatorul numit Părintele **Filologos** este specializat în domeniul filologiei, este un specialist al literelor. În fapt, Părintele Filologos este exponentul Școlii Ardelene pe principii lingvistice, după cum Mitru Perea sau Politicos sunt reprezentanți în domeniul istoriografiei. Prin intermediul acestei voci sub-textuale, Budai-Deleanu introduce în mentalul colectiv toate dovezile latinității limbii române ofertate de textul poetic. Acest aspect dovedește justețea opiniei că latinistul ardelean s-a folosit de nivelul infratextual al operei sale pentru a populariza preceptele Școlii Ardelene cu scopul de a scoate din ignoranță poporul român semidoct din zorii veacului al XIX-lea.

Din perspectiva lui Savin Bratu, acest comentator este „replica specializată în explicații etimologice" (Bratu 1967, 51) a lui Erudițian. Și Ioana Em. Petrescu îl vede pe Filologos în relație (intelectuală) cu Erudițian: „comentariul filologic (adesea, comedie filologică) e specialitatea părintelui Filologos și a lui Erudițian" (Budai-Deleanu 1984, 18). Grigore Țugui apreciază corect, deși lapidar că „Filologos pune în evidență etimologii și filiații lingvistice" (Budai-Deleanu 2004, 16).

Părintele Filologos este un comentator atipic în corul sub-textual polifonic și îl simbolizează pe teologul erudit, care tinde spre cunoașterea absolută, nelimitându-se strict la dogmatismul credinței ortodoxe, din ale cărui tipare nu vrea să iasă și să le depășească, precum alți confrați de-ai săi, ca Părintele Disidemonescul, Părintele Apologhios, Părintele Ascriteanul, sau Părintele Evlaviosu. Pentru acest critic, știința este infinită și se realizează pe multiple paliere, motiv pentru care se poate constata cu ușurință că în comentariile acestui interpret există trimiteri variate la cultura universală.

Domeniul în care excelează acest comentator este cel al etimologiei, însă teologul-filolog dovedește și o bună cunoaștere a literaturii culte, aflându-se astfel în opoziție cu alți monahi care acceptă ca singură modalitate de cunoaștere autentică textul biblic ori scrierile patristice. Astfel, Părintele Filologos arată că vorba curentă în popor, *sânt* (iar nu *sfânt*, utilizată frecvent în limbajul teologic), este de sorginte latinească, că originea cuvântului românesc *laur* este vocabula latinească *laurus* (v. B-D, 161), că termenul șoiman este de origine turcească (v. B-D, 203) etc., dar oferă și informații despre civilizația și cultura romană (într-un loc, Chir Filologos vorbește despre obiceiul romanilor de a-și încununa învingătorii cu frunze de dafin / laur; v.

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

B-D, 161), ori despre vestiţii scriitori latini, cum este cazul lui Ovidius Publius Naso, un excelent exponent al culturii clasice latineşti („*Nason* este Ovid, poetul romanilor, care au scris de dragoste. Şi pentru aceasta fu izgonit de August Chesariu, la Tomos, pe malul Mării Negre."; v. B-D, 289). Filologos este şi un minuţios gramatician, care corectează exprimarea populară eronată a personajelor din supratext. Indicaţiile sunt subtile, căci comentatorul nu-şi permite să mustre făţiş inadvertenţa morfologică, pe care însă o îndreaptă cu multă finеţe. Astfel, vorbele rostite de Tandaler, care-i instruieşte pe „vajnicii" soldaţi ţigani cum să-şi organizeze străjile pe timpul nopţii: „*Stăi! care*..." sunt corijate în spiritul lingvistic pur al limbii române: „[…] *stăi, cine eşti*, sau *cine-i?* sau şi, cum zice el, *care-i!*..." (v. B-D, 257) – propoziţia incidentală arată că eruditul umanist este îngăduitor cu abaterile de la normă specificii vorbirii populare, potrivite în graiul personajelor ieşite din popor, al cărui limbaj poetul îl reproduce *tale quale* ca mijloc de sporire a autenticităţii eroilor săi. Formaţia teologală a lui Chir Filologos este vizibilă, bunăoară, în explicarea semnificaţiei biblice a lui Asmodeu: „Acesta încă este nume de diavol, cunoscut la S. Scripturi, şi mai cu samă să chiamă duhul înşelăciunilor…" (v. B-D, 214).

Părintele Filologos simbolizează acribia filologică concretizată în toate domeniile disciplinei umaniste: gramatică, lingvistică, beletristică. Preocupările filologice reprezintă trăsătura dominantă a acestui adnotator: rigurozitatea în domeniul ştiinţific al literelor este mărturisită de însuşi Chir Filologos: „Mult mi-am bătut capu ce va să zică acest cuvânt…" (v. B-D, 293). Coştiinciozitatea sa lingvistică îl determină să compare sursele livreşti („[…] am căutat anume şi eu la original şi am aflat tot aşa."; v. B-D, 293).

Numele Coconului **Idiotiseanul** este unul dintre puţinele nume sub-textuale de origine latinească. El trebuie raportat la unul dintre puţinele substantive masculine de declinarea I, *idiota, idiotae*: „necunoscător", „ignorant", „om simplu", cuvânt împrumutat în latină din grecescul ἰδιώτης, ἰδιώτου: „om de condiţie modestă", „simplu cetăţean" de unde derivă sensul de „simplu", „ignorant", „vulgar". Stabilind legătura dintre numele comentatorului Cocon Idiotiseanul şi atributul acestuia, Ion Rotaru afirmă despre acest interpret că „Idiotiseanul se miră prosteşte" (Rotaru 1972, 45).

Dimitrie Popovici consideră că „Dintre toate personajele ce împodobesc cu competenţa lor comentariul operei, singurul pe care îl satisface versul popular este Cocon Idiotiseanul. El ar fi dorit ca poema să fie scrisă în «versuri cum sunt obicinuite» şi-şi propune chiar să transforme anumite părţi ale ei în «viersuri de ale noastre, ca să ne-o cânte apoi ţiganul nostru»" (Budai-Deleanu 1981, 455). Dimitrie Popovici simte disprеţul lui Budai-Deleanu pentru acest comentator, în care intuieşte un urmaş îndepărtat şi deghizat al lui Ion Barac, poetul ale cărui versuri le renega poetul cigmăuan şi motivul pentru care el s-a apucat să scrie „o poezie nouă": „Versurile acestea nu le aprecia poetul nici în produsele literare ale poporului, nici în opera cultă: povestea lui Barac despre Arghir era «în stihuri proaste alcătuită şi tipărită» şi el a socotit necesar s-o scrie «într-altă formă de versuri»" (Budai-Deleanu 1981, 455). Pe Cocon Idiotiseanul, Savin Bratu îl prezintă în antiteză cu Simplţian şi consideră că „nu e numai cum îl arată numele, ci şi suficientul reprezentant al «gustului vechi» - boieresco-lăutăresc, îngâmfat şi încăpăţânat" (Bratu 1967, 51). În opoziţie cu opinia lui Savin Bratu, Alexandra Indrieş consideră că „Idiotiseanul, *cu logica sa rudimentară, cu veşnicele*

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

sale încercări de a reduce imaginile poetice la glasul simplist al «bunului simţ» banal, e o caricatură a lui Simpliţian. De exemplu, opac cu desăvârşire la splendidul episod al convorbirii dintre Parpangel şi Iha (ecoul) în care, probabil pe urmele unei celebre poezii din barocul german, poetul nostru creează prima piesă de mare virtuozitate din versificaţia românească, Idiotiseanul vrea neapărat o situaţie verosimilă: «Ce ţigan nebun! Dar nu putea el să cunoască că nimene nu-i răspunde, ci numai sunetul vorbelor lui să răzbătea?» (notă la IV, 83) (s.m.)" (Indrieş 1967, 19). Grigore Ţugui îl caracterizează simplu: „Idiotiseanu nu agreează ficţiunea şi nicio altă formulă poetică în afara celei folclorice" (Budai-Deleanu 2004, 17).

Pentru comentariul lui Idiotiseanu la ecoul scos de vorbele lui Parpangel, Leonid Dimov spune: „Comentatorul Idiotiţeanu este voit pus aici a spune o enormitate, tocmai pentru a se demonstra că *receptarea artei n-are nimic comun cu simplitatea* (s.m.)" (Dimov 1970, 3).

Semnificaţia numelui de obârşie grecească, **Micromegas**, este, în sens literal, un oximoron, „mic-mare", iar în plan simbolic înseamnă „om mic care face pe marele" (Budai-Deleanu 1974, XXX).

Acest comentator, spune Savin Bratu, este „preluat direct din Voltaire" (Bratu 1967, 53) şi, după cum numele i-o arată, simbolizează „un mic om mare" (Bratu 1967, 53). Alexandru Piru este mai precis decât Savin Bratu, echivalându-l pe Micromegas cu „Fontenelle într-o povestire filosofică de Voltaire" (Budai-Deleanu 1974, XXX).

Momentul ivirii acestui comentator este semnificativ: Micromegas dezaprobă comportamentul reprobabil al călugărilor ispitiţi de apariţia unei feciorelnice fiinţe, la ceas de taină, sub acoperământul mănăstirii. Se simte aici puternic infuzată ironia voltairiană la adresa cinului monahal aspru condamnat de către iluminişti, cu maliţiozitate chiar. Nota umoristică a comentariului este răsunătoare: comentatorul se miră în mod repetat cum de au izbutit toţi celibii să încapă într-o biată chilioară monastericească – în metatext se aude râsul hohotitor al autorului, care persiflează, încă o dată, ipocrizia reprezentanţilor bisericii: „Adecă mai toată mănăstirea era în chilie! De bună samă au trebuit să fie chilia mai mare decât cele obicinuite!" (B-D, 275). Nefirescul situaţiei create de apariţia fiicei Evei în aşezământul monahal, în mod normal loc al reculegerii, unde domneşte ordinea şi liniştea, este surprins de comentator printr-un enunţ exclamativ: „Ce îngăimăcitură!" (B-D, 276), care subliniază vânzoleala monahilor aprinşi de poftele trupeşti şi dezordinea pe care o aduce cu sine păcatul, căci acesta este, potrivit aluziei subtile a teologului de formaţie umanistă, Budai-Deleanu, tâlcul simbolic al neascultării de Dumnezeu: recăderea în haos. Dorinţa de anonimat a călugărilor, care doresc să-şi tăinuiască faptele ruşinoase, este admirabil înfierată de Micromegas: „Mă mir că nu striga ei să să cunoască unul pe altul; însă doară fieşcare vrea să fie necunoscut şi să bătea muţeşte" (B-D, 276). În toată ţesătura epico-lirico-dramatică a Ţiganiadei se simte formaţia teologică a lui Budai-Deleanu: el nu este însă un habotnic, ci un trăitor al Cuvântului care devine faptă.

Micromegas este un comentator unic în rândul criticilor sub-textuali, fiind singurul care atestă livrescul scrierii budaidelene: semnificaţia acestui personaj îi este cunoscută doar unui lector erudit, familiarizat cu opera lui Voltaire şi îi scapă cu desăvârşire unui cititor ignar, care va trece nepăsător pe lângă această prezenţă episodică ce nu influenţează puternic „comedia filologică" din infratext.

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

Numele comentatorului **Musofilos** născocit de autor este un compus sudat din cuvântul grecesc, μοῦσα: „muză” şi vocabula grecească, φίλος: „iubitor”, care literal se tălmăceşte prin „iubitor de muză (sau Muze, ca divinităţi inspiratoare ale poetului)”.

Pentru Ion Rotaru, numele acestui comentator reflectă statutul personajului între ceilalţi adnotatori: „Musofilos explică procedeul alegoriilor” (Rotaru 1972, 45).

Din punctul de vedere al lui Savin Bratu, Musofilos este „acel adept al *specificului poeziei* pe care-l cheamă Musofilos, amantul muzelor, deci un critic-artist el însuşi” (Bratu 1967, 51) şi, în egală măsură, „purtătorul de cuvânt” (Bratu 1967, 50) al poziţiilor inovatoare „în estetica secolului” (Bratu 1967, 50). Savin Bratu detaliază: „Comentator receptiv la poezie, Musofilos e cel ce ştie «ce este poezia şi ce va să zică poetul.» Musofilos îi repudiază în ansamblu pe toţi criticii poeziei, denumindu-i *cârtitori*, chiar şi pe cei ce-i slujesc, de fapt, poetului însuşi, în precizarea poziţiilor sale, în interpretarea justă a creaţiei sale” (Bratu 1967, 51). Ioana Em. Petrescu păstrează şi ea nota auctorială şi consideră că „Musofilos (Iubitorul de muze) explică natura adevărului poetic” (Budai-Deleanu 1984, 7), viziune care aminteşte de opinia lui Savin Bratu. În plus, aceeaşi exegetă afirmă că aceluiaşi interpret sub-textual îi este atribuit „comentariul specializat estetic” (Budai-Deleanu 1984, 18). Grigore Ţugui îl cataloghează simplu: „Musofilos este mai ales poetician” (Budai-Deleanu 2004, 16).

Alături de „comentatorul anonim”, Mitru Perea, Coconul Erudiţian, ori Părintele Filologos, Musofilos este criticul creditabil, ale cărui interpretări sunt viabile şi riguroase.

Semnificaţia numelui lui **Onochefalos** este „cap de măgar” (Budai-Deleanu 1974, XXX), iar vocabula compusă e de origine grecească: ὄνος: „măgar” şi κεφαλή: „cap”. Pentru a „greciza” şi mai mult denominativul, Budai-Deleanu l-a turnat într-o terminaţie specific elenă: *-os*. Prin intermediul numelor acestor comentatori sub-textuali devine şi mai vizibilă formaţia clasică, greco-latină, a stihuitorului ardelean, care este un scriitor cult. Onochefalos îl ipostaziază pe lectorul naiv, care nu înţelege alegoria poetică şi nu este capabil să depisteze semnificaţiile ascunse mascate de poet sub haina râsului. Nu înţelege mesajul poetic, iar opera nu reverberează în mintea-i plată. Versurile lui Ion Barbu dedicate lui Crypto cel ascuns, îndărătnic şi incapabil să se autodepăşească i se potrivesc de minune acestui critic credul şi lipsit de prefăcătorie: *„Dar soarele, aprins inel, / Se oglindi adânc în el; / De zece ori, fără sfială,/ Se oglindi în pielea-i cheală. // Şi sucul dulce înăcreşte! / Ascunsa-i inimă plesneşte…”*.

În Chir Onochefalos, Savin Bratu îl vede pe cel care „traduce întotdeauna brut imaginea artistică şi o ia *ad litteram*; pentru el nu există ficţiune artistică şi toate se pot justifica de vreme ce i se spune că «aşa au fost găsit scris». Altfel onest şi credul, e preferat manifest tuturor soiurilor de critici din tagma părintelui Disidemonescul” (Bratu 1967, 52). Alexandra Indrieş, pe de altă parte, afirmă că „Onochefalos, cu credulitatea sa nestrămutată în documente, în tot ce «să află scris», e o reducere la absurd a lui Erudiţianu” (Indrieş 1967, 19). Constanta acestui comentator, credinţa oarbă în textul scris, care denotă platitudinea părerilor critice, este reliefată şi de Grigore Ţugui: „Onochefalos vede unilateral, este total imun (şi alergic) la tot ce ţine de imaginaţie, crezând doar în document” (Budai-Deleanu 2004, 17).

În opinia mea prin acest comentator Budai-Deleanu vrea să blameze buna-credinţa unor cititori, care iau de bune toate cele pe care le citesc, considerând că, de vreme ce sunt scrise, informaţiile sunt şi adevărate şi valoroase. Or, Budai-Deleanu

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

atrage atenţia, prin această voce din subsol, că omul trebuie să disemineze ceea ce citeşte şi că în cărţi el poate găsi multe lucruri vătămătoare pentru suflet, minte şi trup deopotrivă, că tomurile pot fi periculoase dacă nu sunt implicate raţiunea şi bunul-simţ în lectură.

Ticul verbal şi mintal al lui Onochefalos, concretizat în exprimarea stereotipă: *„Dacă aşa au găsit poeticul scris!”*[3] subliniază platitudinea gândirii acestuia şi poate fi sursa de inspiraţie a lui Caragiale pentru un alt personaj maniacal, obsedat de o unică întrebare: este vorba de Cetăţeanul turmentat al *Scrisorii pierdute* şi a sa problemă existenţială: *„Eu cu cine votez?”*, chestiune care reprezintă nedumerirea – singura esenţială pentru el – a omului simplu, a omului de rând, ameţit de haosul minciunilor electorale din care nu se poate sustrage. Ambele personaje sunt fiinţe de bună-credinţă, care cred orbeşte – Onochefalos în ceea ce stă scris, Cetăţeanul turmentat în ceea ce aude de la politicieni venali. Clişeul verbal al lui Onochefalos constituie tălmăcirea românească a unui dicton latinesc pe care de bună seamă că Budai-Deleanu, latinist fervent, îl cunoştea foarte bine: *Quod scripsit, scripsit.*, ce se traduce prin „Ce e scris, e bun scris.” Că lucrurile stau aşa o dovedeşte însuşi comentatorul într-o replică de-a sa: „Ba caută să crezi, vere, căci aşa este scris; şi *dacă-i scris odată, îi scris!...* (s.m.)” (B-D, p. 137).

Este un fapt bine ştiut că numele comentatorului **Mitru Perea** reprezintă anagrama lui Petru Maior, bunul prieten al lui Budai-Deleanu, fondator al Şcolii Ardelene şi latinist convins ca şi poetul. Surprinzător este că, chiar şi prin metateză, autorul păstrează ideea de sfinţenie sugerată de apelative: Petru devine Medru / Mitru, prescurtare a numelui Sfântului Dumitru. Paronimia îi slujeşte poetului în jocul dedublării unei persoane reale într-una imaginară.

În viziunea lui Savin Bratu, Mitru Perea este, din punct de vedere al importanţei în sub-textul literar, „*Primul adnotator, căruia într-o primă variantă i se atribuie nemijlocit toate «băgările de seamă*» (s.m.)” (Bratu 1967, 50)[4], identificat cu Petru Maior, motiv pentru care „reprezintă, sintetic, poziţiile esenţiale ale Şcolii ardelene” (Bratu 1967, 50). Foarte interesant este faptul că, în opinia criticului literar, comentariile nesemnate, care îi aparţin autorului, îi sunt conferite tot acestui comentator subsidiar: „Autorul şi le adaugă pe cele afirmate oarecum ca aparţinându-i, dacă ţinem seama de faptul că apar nesemnate, în ansamblul lor însă nediferenţiate de cele atribuite lui Mitru Perea” (Bratu 1967, 50). Aceste observaţii ale criticului literar, Savin Bratu, ne îndeamnă la meditaţie asupra rolului adnotaţiilor, aşa cum a fost el gândit de autor şi să credem că opera, fiindu-i dedicată bunului său prieten, Petru Maior, a fost imaginată iniţial, în subsol, ca un dialog închipuit cu acesta: în lipsa unei conversaţii reale, imposibile câtă vreme Petru Maior era în ţară, iar Budai-Deleanu autoexilat pe meleaguri străine, scriitorul ardelean a proiectat în imaginar cum ar fi decurs receptarea operei de către amicul său. Până şi faptul că Budai-Deleanu a lăsat nesemnate anumite note de subsol, care pot fi lesne atribuite însuşi autorului, susţine, în opinia mea, această ipoteză a unei discuţii amicale şi polemice deopotrivă în sub-text. Interesantă

3. Prin frecvenţa cu care se repetă această formulă stereotipă e uşor observabilă mania acestui personaj care exprimă în mod sincer ceea ce gândeşte: „poeticul aşa află scris” (B-D, 119), „Cum să nu fie cântat, când se află scris aşa!” (B-D, 126), „Dar nice poetul are vină dacă au aflat aşa scris.” (B-D, 155) etc., etc.
4. Această remarcă a autorului este preluată de la un alt filolog român, Ovid Densusianu.

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

este şi opinia exegetei, Alexandra Indrieş, care presupunea că notele de subsol au fost redactate după ce Budai-Deleanu şi-a finalizat opera şi ele s-au înmulţit pe măsură ce autorul cigmăuan a simţit ce resurse umoristice şi ironice zac în aceste comentarii pe marginea textului literar (v. Indrieş 1967, 18).

Pentru Alexandra Indrieş, „Mitru Perea reprezintă comentatorul inteligent; el e cel ce explică, dar cel mai adesea explicaţia sa e doar aparentă, el râde mereu pe ascuns de cititorul incapabil să priceapă născocirile lui «Leonachi Dianeu». Mitru Perea comentează expresiile cele mai clare, presupunând că nici acestea nu vor fi înţelese. […] Acelaşi ton insistent, văzând neîncrederea în perspicacitatea cititorului, se găseşte în mai toate «însămnările» şi «luările aminte» ce-i aparţin. Necruţătoare e ironia sa atunci când, pretinzând că explică, nu face decât să «traducă» în proză versurile, rezumând imaginea. […] Sunt deci false explicaţii, în cazul acestora. Autorul n-are încredere că ironiile sale din textul poemului vor fi înţelese. Pe unele le ţine secrete, dar pe altele, şi adesea pe cele mai evidente, le explică prin intermediul lui Perea, accentuând astfel subtil permanenta sa suspiciune faţă de cititorii cu care dialoghează în această originală polemică” (Indrieş 1967, 19).

Ioana Em. Petrescu îl cataloghează drept „comentatorul universal, spirit enciclopedic deopotrivă priceput în filologie, politică, istorie şi filosofie. Voce privilegiată, Mitru Perea (prietenul Petru Maior) întrupează ipostaza de critic al autorului, care se ascunde astfel, se contemplă şi se joacă pe sine în acest personaj în egală măsură real şi fictiv, aşa cum se juca pe sine – ca poet – în înfăţişarea eroicomică a lui Parpangel” (Budai-Deleanu 1984, 18). De asemenea, mai original este punctul de vedere al autoarei care crede că scriitorul ardelean îşi îndreaptă săgeţile sarcastice spre însuşi amicul său, „căruia Budai-Deleanu îi face un portret prietenesc-ironic de iluminist grav, mereu preocupat de educaţia cititorilor «neînvăţaţi cu stihuri»” (Budai-Deleanu 1984, 17-18). Dacă ne gândim la reprezentarea făcută de Nicolae Iorga lui Petru Maior, pe care îl prezintă drept un om dedicat luminării oamenilor simpli prin cultura binefăcătoare, fie ei tineri, ori vârstnici, atunci comentariul Ioanei Em. Petrescu îşi pierde palida tentă maliţioasă: „Ni spune el însuşi – povestind spre apărarea sa viaţa pe care o dusese ca protopop – cum trimitea pe flăcăi şi fete «la diacul bisericei, a învăţa lucrurile cele creştineşti», cum impunea părinţilor să supravegheze acasă învăţătura copiilor lor. Cu aceştia ţinea însuşi, în visitele sale de protopop, «examen» prin sate şi astfel făcea cultura înţeleasă şi iubită şi de cei în vârstă, *dumerea* cum scrie el, şi *bătrânii ca să înveţe*. «Vara umbla pe câmpuri, prin păduri, unde ştia că sunt adunaţi pruncii a paşte vitele şi, văzându-i, îi striga la dânsul; carii, cunoscându-l îndată, alergau toţi acolo, şi el îi întreba cele ce au învăţat şi de nou îi mai învăţa şi luminà, având osebită dulceaţă de a băilui cu pruncii, pentru care a tuturor era iubit… Atâta au fost aprins Petru Maior voia pruncilor spre învăţătură, cât pruncii uitase jucăriile sale şi, când se întâlniau la uliţă, tot de învăţătură grăiau şi se întrebau unul pe altul. Fetele cele mari încă, adunate la şezătoare a toarce, în loc de obicinuitele nebunii, despre învăţătura lucrurilor celor sfinte povesteau şi se întrebau. Atâta au fost întru intăiu prostia oamenilor acelora în treaba învăţăturei acesteia, cât unii, ca când ar fi venit o nevoie mare pe sat, aşa şi până la domnii locurilor au ajuns cu plânsoare asupra protopopului, ca să-i scutească de învăţătură. Iară după aceia, văzând nu numai pre fii, ci prin dânşii şi pre sine însuşi învăţaţi în cele trebuincioase, i-au iertat de păcate, lui

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

Petru Maior și părinților lui ce l-au făcut. Așa s-au purtat Petru Maior cu învățătura pre locurile acele.»"[5] (Iorga 1933, 239-240). Este înduioșătoare pasiunea pe care a depus-o Petru Maior într-o viață de om pentru a înălța poporul din întunericul neștiinței la lumina cunoașterii pentru a nu mai fi rob, pentru a nu mai sluji interesele altor nații, ci propriile foloase, dar, în egală măsură, este revoltătoare ignoranța oamenilor, care au știut să răspundă cu rău la binele ce li se făcea.

Viziunea lui Grigore Țugui despre acest critic erudit plurivalent este mult mai simplistă și simplificatoare: „Mitru Perea rezumă și explică secvențe ale subiectului" (Budai-Deleanu 2004, 16). Perspectiva lui Grigore Țugui, este, în ceea ce mă privește, trunchiată și unilaterală, Mitru Perea fiind mult mai mult decât un povestitor care accesibilizează conținuturile. El este eruditul care se coboară la nivelul plebei pentru a o atrage la sine.

Există multe tandemuri semnificative în Țiganiada: Căpitanul Alazonios – Căpitanul Pățitul, Onochefalos – Idiotiseanul. La acestea se mai adaugă unul: Mitru Perea – „comentatorul anonim", exegeți care alcătuiesc un *Ianus bifrons*, amândoi reprezentând erudiția, obiectivitatea, ambii proliferând preceptele Școlii Ardelene.

Analiza onomasticii budaidelene relevă influența covârșitoare a culturii clasice în care s-a format poetul cigmăuan. Între înrâurirea greacă și cea latină putem conchide că influența elenă este predominantă în denumirile diverșilor comentatori sub-textuali: Androfilos, Agnosie, Alazonios, Apistos, Apologhios, Disidemonescul, Evlaviosu, Filologos, Micromegas, Musofilos, ori Onochefalos sunt nume grecești, în vreme ce doar câteva (Dubitanțius, Erudițian, Idiotiseanul) sunt latinești.

Bibliografie

Budai-Deleanu, I. 1958. Țiganiada. 2 vol. Ediție și glosar de J. Byck. Cu un studiu de Paul Cornea. Ediția a II-a. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă.

Budai-Deleanu, I. 1974. *Opere*. 2 vol. Ediție critică de Florea Fugariu. Studiu introductiv de Al. Piru. București: Minerva.

Budai-Deleanu, I. 1981. Țiganiada. Ediție îngrijită de Florea Fugariu. Repere istorico-literare alcătuite în redacție de Andrei Rusu. București: Editura Minerva.

Budai-Deleanu, I. 1984. Țiganiada. Studiu introductiv, tabel cronologic și bibliografie selectivă de Ioana Em. Petrescu. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Budai-Deleanu, Ion. 1999. Țiganiada. Studiu introductiv de G. I. Tohăneanu. Ediție critică de Florea Fugariu. Timișoara: Editura Amarcord.

Budai-Deleanu, Ion. 2004. Țiganiada. Repovestită și cu o introducere de Grigore Țugui. Iași: Institutul European.

Budai-Deleanu, Ion. 2011. Țiganiada. Prefață de Marius Chivu. București: Curtea Veche Publishing.

Blaga, Lucian. 1966. *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*. Ediție îngrijită de George Ivașcu. București: Editura Științifică.

Bratu, Savin. 1967. *Locul* Țiganiadei *în istoria ideologiei noastre literare*, în „Limbă și literatură", XIII, nr. 3, pp. 35-44.

5. În expunerea sa despre întemeietorii Școlii Ardelene, Lucian Blaga îl citează la rându-i pe Nicolae Iorga, însă ca pe o sursă mai degrabă legendară, venită parcă din vremuri imemoriale: „Așa ni se vorbește *undeva* despre el: «Mergea Petru Maior prin sate, unde adunând pruncii, făceau examen, pre cei ce știau îi lăuda, pre ceilalți părintește îi dojenea și rânduia mijlociri ca să învețe…» (s.m.)" (Blaga 1966, 130).

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)

Ceia, Valy. 2002. *Narativ şi descriptiv în* Ţiganiada *lui I. Budai Deleanu*. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.

Densuşianu, Aron. 1983. *Cercetări literare*. Ediţie îngrijită, introducere, note şi glosar de Georgeta Antonescu. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Dimov, Leonid. 1970. Ţiganiada*, un spectacol în sine*, în „Luceafărul", XIII, nr. 6, p. 3.

Indrieş, Alexandra. 1967. *Trei ipostaze ale ironiei în* Ţiganiada, în „Orizont", XVIII, nr. 7, pp. 16-21.

Iorga, Nicolae. 1933. *Istoria literaturii româneşti*. Vol. III. Partea întăia (Generalităţi, Şcoala ardeleană). Ediţia a II-a revăzută şi larg întregită. Bucureşti: Editura Fundaţiei „Regele Ferdinand".

Manolescu, Nicolae. 1990. *Istoria critică a literaturii române*. Vol. I. Bucureşti: Editura Minerva.

Negrici, Eugen. 1978. *Figura spiritului creator. Eseuri*, Bucureşti: Editura Cartea Românească.

Rotaru, Ion. 1972. *Analize literare şi stilistice*. Bucureşti: Editura Ion Creangă.

Rotaru, Ion. 1979. *Forme ale clasicismului în poezia românească până la Vasile Alecsandri*. Bucureşti: Editura Minerva.

Tohăneanu, G. I. 2001. *Neajungerea limbii: Comentarii la* Ţiganiada *de I. Budai-Deleanu*. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.

BDD-A28932 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:26 UTC)